

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

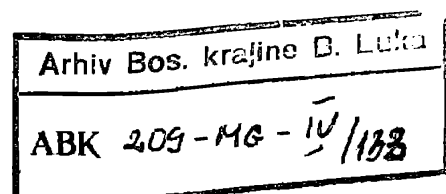
ZARIĆ-Macura SMILJA:

" SJEĆANJE NA EVU I JAKOBA ŠMITA, ČLANOVE PARTIJE
U BANJOJ LUCI U PREDRATNOM RAZDOBLJU "

L e g e n d a :

- 7 stranica autoriziranog teksta otkucanog na mašini;
- sjećanje notirano u Arhivu 25. januara 1975. godine;
- SADRŽAJ SJEĆANJA: Prijateljstvo autora sa bračnim parom Šmit; hapšenje Jakoba i odlazak Eve u Slavoniju; ilegalni rad i veze sa Banjom Lukom;
- sjećanje notirano u tri primjerka: original i jedna kopija u Arhivu, a jedna kopija kod autora.-

-----

EFIKA I JAKOB ŠMIT

Efika (Eva) i njen suprug Jakob imaju svoje mjesto u historiji sindikalnog i radničkog pokreta u Banjoj Luci. U Banju Luku su došli iz Istočne Bosne, mislim iz Bjeljine. I ona i on bili su porijeklom njemačke nacionalnosti. Jakob je radio kao stolar. Bolje ih poznajem od 1935. godine, a već tada bili su članovi Partije.

Efika je često dolazila u našu porodičnu kuću. Tako sam je bolje upoznala. Kada je njen suprug Jakob ostao bez posla 1935. godine, mama mi je predložila da Efiku povedem u svoje prvo mjesto službovanja. Naime, završila sam učiteljsku školu i dobila mjesto učiteljice u selu Podborski Doljani u blizini Daruvara. Mamin i moj prijedlog Efika je prihvatila. Jakob je u to vrijeme pokušavao da nađe bilo kakav posao. Njihovi uslovi života bili su teški kada je Jakob izgubio posao. Dok je on tražio zaposlenje, Efika i ja krenule smo početkom ~~1935~~ septembra 1935. godine u Podborske Doljane. Izuzetno smo se slagale kao prijateljice.

Kratko vrijeme poslije našeg dolaska u selo, svega nekoliko dana, Efika mi je rekla da očekuje dolazak jednog druga koji će je povezati sa partijskom organizacijom. To joj je još prije polaska saopštio Idriz Maslo.

Jednog dana još u toku istog mjeseca došao je u školu taj očekivani čovjek. Škola je bila smještena u jednoj tipičnoj slavonskoj zgradi izduženog oblika sa niskim prozorima. Prozoru su prišla dva muškarca. Jednog sam već poznavala. Bio je to student iz Pakraca Josip+ Pepa Polak. Po nacionalnosti bio je Jevrejin, a poginuo je kasnije u NOB-i. Za nepoznatog kasnije sam doznala da je bio iz Zagreba, po zanimanju pekar.

Obojica su stali kraj prozora. Kada sam prišla prozoru, rekli su mi ugovorenu javku. Te se javke danas ne sjećam. Efika mi je rekla za tu javku i kako je ona glasila, tj. da će ta javka biti ugovorena veza. Rekla sam im da se Efika nalazi u kući. Oni su otišli u kuću, a ja sam nastavila sa nastavom u školi.

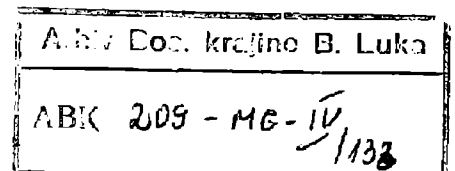
Tako se Efika pod šifrom R-1 vezala za partijsku organizaciju u Pakracu. Članovi Partije koji su bili u vezi s njom dolazili su u naš stan. Naročito su često dolazili Pepa Polak, pravnik Marković, učitelj iz susjednog sela Vlado Trifunović i jedna učenica učiteljske škole Katica-Kaća.

Sjećam se prvog susreta sa Kaćom. Pepa Polak mi je rekao da odem na željezničku stanicu u Pakrac. U utanačeno vrijeme sam došla i upitala opisanu drugaricu da li je to put koji vodi u grad. Budući da je to bio jedini put koji je vodio u grad, svako bi odgovorio potvrdno. Međutim, prema dogovorenoj lozinci, ona je odgovorila odrečno. Tako smo se legitimisale. Tada mi je rekla da se ilegalni materijal nalazi na groblju kod jednog spomenika. Opisala mi je mjesto i spomenik tako da mi nije bilo teško da ga nadjem. Dala mi je i cvijeće da ponesem na grob. Tako je moj odlazak na groblje za svaku sigurnost bio malo podozriv. Na grob sam stavila cvijeće i uzela ilegalni materijal.

Donijela sam materijal u selo. Vidjela sam da su to bile knjige, štampa i štampani letci. Često smo nalazili ilegalni materijal zataknut iznad grede na ulazu u stan, mjestu koje je bilo ugovoreno. Iako je bilo opasno držati takav materijal, nismo se plašile jer smo ga prikrivale na skrovišta mjestu. Tako je počeo naš rad, rad Efike i mene, uz obostrano razumjevanje i povjerenje. Ukoliko nismo nalazili ilegalni materijal, ja sam išla po njega jer sam smatrala da će biti manje sumnjivo ako idem ja, a ne Efika.

Naš je stan bio izdvojen od škole. U kući smo same stanovale. Prozori su bili okrenuti prema voćnjaku i njivi na kojoj se obično sadio kukuruz. Stan je bio prosto idealan za sastanke jer mu se moglo prići bez da iko to primjeti.

U susjednom selu radio je kao učitelj Slobodan Galogaža, koji nam je češće puta dolazio u posjete. Slobodan,

Vlado Trifunović i ja nastojali smo da preko učiteljskih sastanaka i konferencija utičemo na osavremenjivanje nastave. Međutim, uvijek smo nailazili na otpore jer učitelji nisu bili ni spremni ni voljni da nešto novo, slobodniji i napredniji unose u nastavu. Od naših nastojanja nismo odustajali, naročito u nastojanjima da selo vežemo za školu.

Efika i ja u našem smo stanu održavale sastanke sa naprednijim seljacima, pod firmom povezivanja škole sa selom. U naš su stan dolazili na sastanke seljaci Ilija Majić, Simo Majić, Pero Majić i poslužiteljica u školi, mislim Fanika, po nacionalnosti Čehinja. Ova Fanika bila je u to vrijeme dosta napredna i obavljala je savjesno sve dobivene zadatke. Saznala sam kasnije od Ilije Majića da se u toku rata prljavo ponijela prihvatajući ustašku vlast.

U vrijeme provala 1936. godine uhapšen je i Jakob Šmit, Efikin suprug. Sproveli su ga u Beograd i smjestili u zatvor na Adi Ciganliji. Ni sama ne znam kako, Jakob nam je iz zatvora na ilegalan način poslao jednu cedulju sa imenom advokata koji je trebalo da brani Jakoba i druge zatvorenike. Mislim da se prezivao Isaković, rodom iz sela Banje kod Arandjelovca. Kasnije sam doznala da je bio član KPJ, učesnik u NOB-i i da su mu u toku rata četnici zaklali oca. Preko pomenutog advokata slali smo pakete zatvorenicima. Pakete smo slali u Pakrac da se preko tamošnje pošte pošalju na adresu advokata. Naime, pakete nismo slali na adresu Jakoba ni ostalih zatvorenika, već na adresu advokata koji ih je dostavljao svim zatvorenicima. Jakob nam je kasnije rekao da su zatvorenici ove pakete redovno dobijali, a i da su znali za akciju prikupljanja i slanja paketa. Bio je to jedan od vidova Crvene pomoći.

Efika je bila inicijator rada, a ja njena produžna ruka. O načinu rada u selu stalno smo se dogovarale. Redovno smo pratile štampu da bismo mogli tumačiti ljudima sve ono što bi ih moglo interesovati, odnosno sve ono što bi ih iniciralo da razmišljaju o političkim pitanjima. List "Politika" mnogo je pisao o Španiji, bijedi u svijetu, društvenim nepravdama, eksploataciji, štrajkovima itd. Iz novina smo izrezivale sve značajne članke, sve one članke koji su

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-IV/133

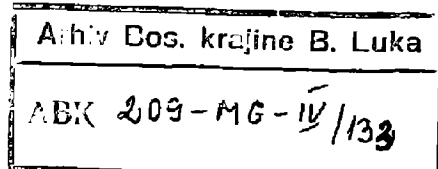
tretirali nepravde u svijetu, ciljeve nacizma i fašizma u svijetu, dakle sve ono što podstiče na razmišljanje i liječili ih kao izreske u jedan veći katalog. Taj smo katalog kao knjigu davale seljacima na čitanje. Rado su to čitali. Da su ti članci bili štampani kao knjiga sigurno je da bi bili zabranjeni. Ovako, bilo je sve legalno. Pošto je te članke redovna štampa objavljivala, mogle smo naći opravdanje ako bi bilo ko postavio pitanje. Uočile smo da su ovi članci zainteresirali seljane. Pomenutoj grupi seljaka objašnjavali smo na našim sastancima sve ono što im je bilo nejasno. Socijalne nepravde u svijetu komparirali smo sa nepravdama u staroj Jugoslaviji. Čak smo sa pomenutom grupom seljaka obradivali i dijelove partijskog materijala ne govoreći im da se radi o ilegalnom materijalu KPJ.

Kad smo u toku ferija 1936. godine krenuli za Banju Luku, ispod grede ostavili smo partijski materijal, ispod jedne grede na tavanu. Pošle smo početkom jula 1936.

Prije nego što sam iz Banje Luke krenula u Podborske Doljane 26. avgusta 1936. godine, od Bore Ilića i jednog studenta farmacije, čijeg se imena trenutačno ne mogu sjetiti, dobila sam ilegalni partijski materijal da ponese. Materijal koji sam dobila od ovog studenta, čijeg ću se imena sigurno sjetiti, trebalo je da predam sestri Markovića, koja je zajedno s njim studirala u Zagrebu.

Pomenutog dana Boro Ilić izvršio je samoubistvo. Mene su priveli na saslušanje i uhapsili. U mojim stvarima nadjen je ilegalni partijski materijal i pisma Bore Ilića, koje mi je vratio prilikom oproštaja na željezničkoj stanici u Banjoj Luci. Saslušavao me šef policije Simić i rođeni brat supruge Tode Lazarevića, mislim da se prezivao Miljević.

Zahvaljujući autoritetu moga oca i intervenciji bana Kujundžića bila sam puštena iz zatvora. O mom hapšenju i nalaženju ilegalnog materijala u mom prtljagu Efika je odmah obavjestila svog muža Jakoba Šmita. Jakob je odmah na biciklu krenuo u selo Podborski Doljani da bi izvadio ilegalni partijski materijal stavljen iznad grede na tavanu. Efika je pretpostavljala da će policija i tamo izvršiti pre-

tres. Jakob je u toku noći u Podborskim Doljanima našao ilegalni materijal i sklonio ga. Nije se smjelo dozvoliti da i tamo policija nadje kompromitirajući politički materijal. Efika je dobro znala kako će policija postupiti. Zbog toga je tako brzo i reagirala. Jakob se vratio u toku noći.

Nekako u isto vrijeme policija je uhapsila Vladu Trifunovića. Otpustili su ga iz službe kao komunistu. Policija je već namjerala da nešto postoji u tom selu, ali nije znala šta. Moje hapšenje u Banjoj Luci i pronalazak ilegalnog materijala moglo se dovesti u vezu sa hapšenjem Vlade Trifunovića.

U toku sedam dana koliko su me zadržali u Banjoj Luci svako su me jutro zvali na saslušanje. Neprestano su insistirali da im kažem od koga sam dobila ilegalni partijski materijal. Moji odgovori bili su uvijek isti. Stalno sam odgovarala da sam ga dobila od Bore Ilića. Studenta nisam htjela uopšte da pominjem, a znala sam da tolika insistiranja na priznavanju rezultiraju iz ubjedjenosti policijskih organa da sav taj materijal nisam dobila od Bore. Te su njihove pretpostavke bile tačne. Možda su to zaključili zbog toga što su našli pisma koje mi je Boro vratio?

Ponovo sam sa Efikom krenula u Podborske Doljane. Nije me htjela ostaviti samu u ovakvoj situaciji. Za čudo, Efiku uopšte nisu zvali na saslušanje. U nju nisu uopšte sumnjali. Kad smo već bili u selu došli su policijski organi da izvrše pretres. Kasnije su dolazili u još nekoliko navrata, ali nisu ništa našli.

Svaki drugi dan pozivana sam u Sresko načelstvo na saslušanje. Stalno su i uvijek iznova insistirali da kažem od koga sam dobila ilegalni materijal i kome je bio namjenjen. Tražili su da im kažem iz kakvih je razloga partijski materijal baš meni dat i kakve sam ja političke veze imala sa Vladom Trifunovićem. U takvoj situaciji Efika mi je kao drug i prijatelj mnogo značila.

Pored 20-30 knjiga i brošura u mom je prtljagu nadjena i brošura "Robija" o životu robijaša u Sremskoj Mitrovici. Osjećala sam u istrazi nastojanje policijskih organa da dam priznanje da sam taj materijal nosila Vladi Tri-

A. H. V. Doc. krajine B. Luka

ABK 209-MG-10/132

funoviću ili nekom drugom na tom području. Želili su na taj način da otkriju partijsku ćeliju za koju su osjećali da djeluje. Stalna sam odgovarala da sam taj materijal dobila od Bore na čitanje, a da nisam ni gledala koje su to knjige i brošure. Uočila sam da njihova istraga tapka na mjestu. Pokušali su da na bazi privatnih pisama nešto otkriju. Sva su pisma pročitali. Vidjela sam da su bila ispodvlačena crvenom olovkom. Išli su na analizu jednog po jednog pisma.

U tekstu jednog pisma pisalo je: "Umro je Maksim Gorki." Istražitelj me je upitao: "Šta to znači: Umro je Maksim Gorki?" Odgovorila sam: "To što ste pročitali!". Takvo insistiranje bilo mi je smiješno i dosta glupo.

U jednom pismu zahvaljujem Bori na poslanom paketiću u kome mi je, šale radi, pored ostalog, poslao i malu glavicu crvenog luka. U tekstu pisma zahvaljujem mu i na toj glavici crvenog luka. Međutim, njima se i to učinilo sumnjivo. Insistirali su da im objasnim šta to znači "crveni luk"? Njima su čak i najbezazlenije stvari bile sumnjive. Crvenom olovkom bio je išaran tekst svih mojih pisama kao da vrvi od mnoštva tajnih šifri.

Zbog takvog odnosa prema mojim ličnim pismima bila sam ozlojedjena, ali i iscrpljena od maltretiranja psihičke prirode. Izbacili su me iz kolotečine normalnog života i rada. Išla sam na saslušavanja, a u međuvremenu bila pod prismotrom. Međutim, bilo mi je lakše jer sam kraj sebe imala Efiku. Ona je znala i umjela da iznalazi rješenja. Poslužiteljici Faniki je rekla šta treba da govori kad je budu pitali agenti ili žandarmi. Preko nje stavila je do znanja Perri, Simi i Iliji da nam ne dolaze. U takvoj situaciji, svakako, članovi Partije nisu nam dolazili jer su bili upoznati sa situacijom.

Na Efiku niko nije mogao ni posumnjati. Oni nisu čak ni pretpostavljali da bi ona mogla biti komunista. Jednostavno, smatrali su je domaćicom koja je kao takva došla u Podberske Doljane da mi sprema hranu i uredjuje kuću dok ja održavam nastavu u školi. Konačno, bilo je mnogo učiteljica koje su imale svoje domaćice. Oni nisu mogli naslutiti da Efika nije bila domaćica, već drug i prijatelj.

U toku tih mojih saslušavanja ostale smo skoro izolirane. Jedine društvene veze išle su preko poslužiteljice Fanike. Tada nam je Fanika zaista mnogo pomogla jer smo se na nju kao povjerljivu mogli osloniti.

Između saslušanja razmaci su postajali sve veći da bi krajem jeseni i prestala. Međutim, ostale smo na oprezi.

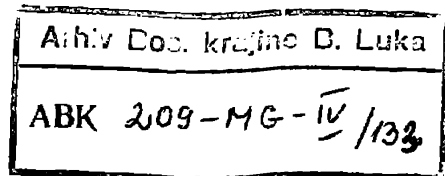
Početkom januara 1937. godine Efika uspostavlja ponovo izravne veze sa Pakracem. Ta je veza bila održavana sve do našeg odlaska iz Podborskih Doljana početkom jula 1937. godine. Te sam godine zamjenila mjesto sa učiteljicom u Maslovarama.

Doputovale smo u Banju Luku. Bila sam sretna što sam napustila Podborske Doljane. Ljeto sam provela u Banjoj Luci. Pripremala sam se da nastupim u Maslovarama.

Te godine Efika je otišla u Banovu Jarugu. Naime, Jakob je uspio da dobije stalno mjesto u Pilani u Banovoj Jaruzi. Tamo je i Efika dobila zaposlenje u kuhinji, odnosno menzi. Tamo ih je i rat zatekao. Godine 1941. Efika je otišla u Podborske Doljane i obratila se Faniki da je prikrije, ali ova nije htjela. U toku rata Efika i Jakob bili su, koliko sam čula, deportirani u logor u Njemačku. Ostali su živi i vratili su se poslije završetka rata u Banovu Jarugu ili neko drugo mjesto u Slavoniji. Čula sam da je Jakob i danas živ i da se nalazi u Osijeku.

25. januara 1975. godine
Banja Luka

Zarić Smilja
(Smilja Zarić)

6
1

2
3

4
5